

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Amanda Schmidt

Domaren utan utbildning?

En undersökning av hur
medicinsk sakkunnigbevisning
prövas av rätten

LAGF03 Rättsvetenskaplig uppsats

Uppsats på juristprogrammet
15 högskolepoäng

Handledare: Lotta Maunsbach

Termin: VT 2014

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	2
FÖRORD	3
FÖRKORTNINGAR	4
1 INLEDNING	5
1.1 Bakgrund	5
1.2 Syfte och frågeställningar	5
1.3 Avgränsning	6
1.4 Metoder och material	7
1.5 Forskningsläget	8
1.6 Begrepp och termer	8
1.7 Disposition	9
2 OM SAKKUNNIG	10
2.1 Sakkunnigbevisning	10
2.1.1 Allmänt om sakkunnig	10
2.1.2 Sakkunnigbevisets historia	11
2.1.3 Domstolssakkunnig	12
2.1.4 Partssakkunnig	12
2.1.5 Sakkunniga vittnen	13
2.1.6 Medicinsk sakkunskap	13
3 PRÖVNING AV SAKKUNNIGBEVISNING	14
3.1 Bevisvärdering	14
3.1.1 Bevisvärdering i allmänhet	14
3.1.2 Värdering av sakkunnigbevisning	15
3.1.2.1 Allmänt	15
3.1.2.2 Bevisvärdering med hjälp av sakkunnigbevisning	15
3.1.2.3 Värdering av sakkunnigbevisning	16
3.2 Rättens prövning av sakkunnigbevisning i praktiken	16
3.2.1 NJA 1982 s. 421 – Anlitande av domstolssakkunnig m.m.	16
3.2.2 NJA 1992 s. 446 – Partiska partssakkunniga m.m.	17
3.2.3 NJA 2001 s. 657 – Sakkunnigs skäl och kompetens	18
viktiga bedömningsgrunder	18
3.2.4 NJA 2004 s. 702 – Ytterligare viktiga bedömningsgrunder	19
3.3 Förespråkade metoder för prövning av sakkunnigbevisning	21

3.3.1	Uppställning av kvalifikationskrav	21
3.3.2	Förordnande om domstolssakkunnig	21
3.3.3	Egen granskning av vetenskapen	22
4	PROBLEM VID RÄTTENS PRÖVNING AV SAKKUNNIGBEVISNING	23
4.1	Juridik och medicin	23
4.2	Förhållandet till vittnesbeviset	23
4.3	Partiska partssakkunniga	24
4.4	Den komplicerade värderingen	25
5	RÄTTSSÄKERHET	26
6	ANALYS	27
6.1	Inledning	27
6.2	Riktlinjer och metoder	27
6.2.1	HD:s uppmaning till prövning	27
6.2.2	Domstolssakkunnig	28
6.2.3	Rättens egen granskning	29
6.2.4	Egenskaper och omständigheter som påverkar utlåtandets bevisvärde	29
6.3	Rättssäkerhet	30
6.4	Avslutande reflektion	31
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	33
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	36

Summary

The objective of this bachelor thesis is to investigate and analyse the court's evaluation of medical expert evidence and examine if the evaluation is legally secure. Expert evidence is regulated in the code of judicial procedure, in chapter 40. The thesis uses the term expert evidence to define a person who possesses expert knowledge and can be consulted by the court.

The aim of the essay has been met by answering a few but essential questions. Firstly, "are there any guidelines or methods for the court to evaluate evidence given from an expert in medicine? If that is the case, are these guidelines and methods sufficient to achieve a uniform application of the law?" By investigating doctrine and case-law, several advocated methods and guidelines for the evaluation was found. One example is when the court nominates an expert of its own, who can contribute with an understanding of complex facts declared by experts nominated by the parties. In the analysis, it is concluded that the existing methods and guidelines are sufficient to achieve a uniform application of the law. A prerequisite is that the courts really do apply to the methods and guidelines.

The second question, "are there any problems inherent to the evaluation?" was primarily answered by research of doctrine and judicial debate articles. The investigation confirms a complicated process for the court on how to evaluate statements from the experts, since the court itself does not possess such an expertise.

The final aim was to elucidate the concept of legal security in relation to the evaluation of statements from a medical expert. The thesis assumes that legal security requires the evaluation to be predictable and lawful. It is concluded in the analysis that there is a potential for a legal secure evaluation. However, the legal security is threatened if the courts do not perform a thorough evaluation, and clarify their grounds for decision.

Sammanfattning

Syftet med arbetet är att undersöka och analysera rättens prövning av medicinsk sakkunnigbevisning samt att utreda om denna prövning är rättssäker. Regler om sakkunnigbeviset återfinns i 40 kap. RB. Med en sakkunnig åsyftas i uppsatsen en person som besitter särskild fackkunskap och kan höras om denna i en rättegång.

För att uppnå arbetets syfte används ett antal frågeställningar. Inledningsvis ställs frågan om det finns några riktlinjer eller metoder för hur rätten ska pröva medicinsk sakkunnigbevisning och om dessa, i så fall, är tillräckliga för att uppnå en enhetlig rättstillämpning. Genom en undersökning av bland annat doktrin och praxis kunde det konstateras att det finns flera förespråkade riktlinjer och metoder för prövningen. Exempel på en metod är förordnande av domstolssakkunnig. I analysen fastställs att de metoder och riktlinjer som finns förmodligen är tillräckliga för att uppnå en enhetlig rättstillämpning, så länge de faktiskt används av domstolarna.

Den andra frågeställningen ”finns det några problem knutna till prövningen av medicinsk sakkunnigbevisning?” besvaras främst med hjälp av doktrin och juridiska debattartiklar. Det fastställs att det kan uppstå olika problem vid prövningen av medicinsk sakkunnigbevisning. Exempelvis att ämnet den sakkunnige ska utlåta sig om är komplicerat och därmed svårt för rätten att bli insatt i.

Slutligen ställs frågan vad begreppet rättssäkerhet innebär i förhållande till rättens prövning av medicinsk sakkunnigbevisning. Det fastslås att innebörden är att granskningen ska vara förutsebar och följa uppställda regleringar om rättssäkerhet, exempelvis legalitetsprincipen. Efter ett resonemang i analysen framkommer, att förutsättningarna finns för en rättssäker prövning. Dock hotas rättssäkerheten om domstolarna inte är tydliga i sin prövning och redovisar för vad de gör och varför, i sina domar.

Förord

Genom inlämningen av detta arbete har de första tre åren, grundutbildningen på juristprogrammet i Lund, nått sitt slut. Det har varit år fyllda av utmaningar, glädje och kämpaglöd. Jag vill tacka mina fantastiska vänner och underbara familj för att ni alltid stöttar mig och kommer med kloka råd. Ett extra tack till mina föräldrar som aldrig säger nej till att hjälpa, oavsett om det innebär korrekturläsning under sena nätter. Ett sista stort tack vill jag rikta till min handledare, Lotta Maunsbach, som hjälpt mig under mitt uppsatsskrivande och kommit med många bra synpunkter.

TACK!

Amanda Schmidt, Lund 2014

Förkortningar

BrB	Brottsbalken (1962:700)
HD	Högsta domstolen
HovR	Hovrätten
NJA	Nytt juridiskt arkiv
Prop.	Proposition
RB	Rättegångsbalk (1942:740)
RF	Regeringsform (1974:152)
SOU	Statens offentliga utredningar

1 Inledning

1.1 Bakgrund

2008 åtalas en narkosläkare på Astrid Lindgrens barnsjukhus för dråp alternativt dråpförsök genom uppsåtlig förgiftning av en flicka på 3 månader. Den 21 oktober 2011 ogillar Solna tingsrätt åtalet och läkaren frias därmed från alla anklagelser. Detta, så kallade ”barnläkarfallet”, fick stor medial uppmärksamhet och väckte många frågor som hamnar i gränslandet mellan juridik och medicin.¹

Barnläkarfallet är exempel på när användandet av medicinsk bevisning i form av utlåtanden fått betydelse för målets utgång. Rätten kan rimligen inte inneha expertkunskap inom alla områden en process kan komma att beröra och därmed kan det vara nödvändigt att inhämta kunskap utifrån. Frågan uppkommer dock om detta kan leda till att svensk domstol använder ”icke-jurister” som domare.

1.2 Syfte och frågeställningar

Syftet med uppsatsen är att undersöka och analysera rättens prövning av medicinsk sakkunnigbevisning samt att utreda om denna prövning är rättssäker. För att uppnå syftet används följande frågeställningar:

1. Finns det några riktlinjer eller metoder för hur rätten ska pröva medicinsk sakkunnigbevisning och, om så är fallet, är de tillräckliga för att uppnå en enhetlig rättstillämpning?
2. Finns det några problem knutna till prövningen av medicinsk sakkunnigbevisning?

¹ Solna tingsrätt, mål B 1703-09, 2011-10-21.

3. Vad innebär begreppet rättssäkerhet i förhållande till rättens prövning av medicinsk sakkunnigbevisning?

1.3 Avgränsning

Uppsatsen berör främst medicinskt sakkunniga men även (medicinskt) sakkunniga vittnen behandlas. Då det fokuseras på själva sakkunskapens betydelse och prövningen av detta bevismedel behandlas endast det sakkunniga vittnet och inte vittnet generellt. För enkelhetens skull görs ingen skillnad mellan skriftliga och muntliga utlåtanden. Uppsatsen behandlar inte sakkunniga ledamöter eller sakkunniginstitutets förhållande till andra bevismedel, med undantag för vittnesbeviset.

Arbetet är skrivet till en läsare som har grundläggande kunskaper i svensk juridik, utländsk rätt behandlas inte. Det finns exempelvis inget utrymme för en längre deskription av bevisning i allmänhet, vilket medför att texten till stor del är skriven med tanken att processrättens elementära drag och begrepp är kända för läsaren.

Ett urval av befintlig praxis har gjorts och då arbetet ska undersöka om det finns några riktlinjer, metoder, för hur prövning av medicinsk sakkunnigbevisning ska gå till redovisas endast mål från överrätten.²

Bevisvärdering i allmänhet tas upp under avsnitt 3.1.1 och där märks att bevisvärderingen är fri i Sverige. Det medför bland annat att det inte finns någon lagreglering för hur rätten ska gå tillväga då den värderar bevis. Dock har vissa metoder för bevisvärdering i allmänhet utvecklats i doktrin, dessa berörs sällan i praxis och kommer inte heller behandlas i uppsatsen.³ Däremot kommer olika metoder för prövning av just sakkunnigbevisning medtas. Det har påträffats flera sådana metoder och samtliga kan av

² Det är därför inte barnläkarfallet (Solna tingsrätt, mål B 1703-09, 2011-10-21) beskrivs närmare.

³ För vidare läsning se exempelvis Edelstam 1991, s. 383ff.

utrymmesskäl inte tas upp i arbetet. Exempelvis behandlas rättens uppställande av kvalifikationskrav för sakkunniga som metod, men inte användandet av ”blinda experter”.

Betydelsen av begreppet rättssäkerhet är omdiskuterat och används i många olika sammanhang. Uppsatsen redogör i femte kapitlet för kriterier som kan användas för att uppnå rättssäkerhet. I arbetes analys används den ”formella” betydelsen av rättssäkerhet och argumentationen förs med tanken att prövning av medicinsk sakkunnigbevisning måste uppfylla rättssäkerhetskraven som finns i svensk lag och principer.⁴

1.4 Metoder och material

Uppsatsen studerar och analyserar de sedvanliga rättskällorna, vilka är lagtext, förarbeten, praxis och doktrin, för att uppnå en förståelse för gällande rätt. Gällande rätt tillämpas sedan på arbetes frågeställningar och syfte. Uppsatsen skrivs således med så kallad rättsdogmatisk metod⁵, vilket innebär att gällande rätt fastställs genom rättskälleläran. Rättskälleläran pekar ut de rättskällor som får, kan och ska beaktas.⁶

Ett kritiskt perspektiv antas i arbetet då syftet är att granska om rättens prövning av medicinsk sakkunnigbevisning är rättssäker. Resultatet som redovisas i den deskriptiva delen kan då på ett fritt sätt analyseras och appliceras på frågeställningarna.

Lagstiftning, förarbeten, doktrin, debattartiklar, lagkommentarer och praxis har använts som material för att besvara frågeställningarna. Samtligt material har granskats källkritiskt.

⁴ Med formell rättssäkerhet avses principen att lagen ska vara utformad så att dess tillämpning kan förutses och att medborgarna ska behandlas lika inför lagen, se Justitiekanslerns rapport 2006, s. 24.

⁵ Både definitionen av termen rättsdogmatisk och vad den rättsdogmatiska metoden innebär är omdiskuterat. Claes Sandgren menar att begreppet dogmatisk är otidsenligt och borde bytas ut till analytisk. För vidare läsning se: Sandgren 2005, s. 648- 656.

⁶ Sandgren 2007, s. 36f och s. 53 samt Sandgren 2005, s. 648- 656.

1.5 Forskningsläget

Arbetets syfte rör *medicinskt* sakkunniga, dock är använt material delvis inriktat på sakkunnig i allmänhet då det knappt finns något material med medicinsk inriktning. Detta gör att även uppsatsen till viss del fokuserar på sakkunnigbeviset i ett generellt sammanhang. Den allmänna utformningen kan kritiseras, men reglerna i rättegångsbalken (RB) och använt material gäller för alla typer av sakkunniga och därmed även den medicinska sakkunskapen. Praxis och rättsvetenskapliga debattartiklar har använts för att tydliggöra inriktningen.

Uppsatsen är till stor del baserad på Henrik Edelstams avhandling, ”Sakkunnigbeviset- En studie rörande användningen av experter inom rättsväsendet”. Trots att avhandlingen skrevs 1991 är den fortfarande aktuell och omnämns i både praxis och lagkommentarer.⁷ Även annan litteratur som används är äldre, vilket beror på att det inte har skett några övergripande förändringar rörande sakkunniginstitutet på senare tid. Gällande de metoder som används för prövning av sakkunnigbevisning fokuserar uppsatsen på praxis och debattartiklar då det finns begränsat med material på området.

1.6 Begrepp och termer

Begreppen ”domare”, ”domstolen” och ”rätten” används synonymt i uppsatsen, detsamma gäller termerna ”expert” och ”sakkunnig”. Med sakkunnig, expert, åsyftas en person som besitter särskild fackkunskap och kan höras om denna i en rättegång.

⁷ Se exempelvis Fitger m.fl.: Rättegångsbalken, (oktober 2013, Zeteo), kommentaren till 40 kap., under rubriken inledning och NJA 2013 s. 91.

1.7 Disposition

För att läsaren ska bli insatt i ämnet och för att kunna besvara frågeställningarna inleds uppsatsen med en skildring av sakkunniginstitutet. Det tredje kapitlet undersöker själva granskningen rätten gör och inleds med en beskrivning av bevisvärdering, för att sedan gå in på olika metoder som kan användas vid prövningen. Avsnitt 3.2 granskar hur domstolarna gjort i praktiken medan avsnitt 3.3 behandlar metoder som omnämns i doktrin och artiklar. Därefter behandlas problem som kan uppkomma vid prövningen av sakkunnigbevisning i fjärde kapitlet.

För att avgöra om rättens prövning av medicinsk sakkunnigbevisning är rättssäker måste begreppet rättssäkerhet definieras, vilket görs i femte kapitlet. Kapitel 5 innehåller även en undersökning av vilka regler som skyddar rättssäkerheten. Slutligen förs en diskussion angående de frågor som berörts i arbetet, vilken avslutas med ett resonemang om prövningen av medicinskt sakkunniga är rättssäker.

2 Om sakkunnig

2.1 Sakkunnigbevisning

2.1.1 Allmänt om sakkunnig

Regler om sakkunnigbeviset återfinns i 40 kap. RB, dock innehåller bestämmelserna ingen definition av begreppet sakkunnig.⁸ Hassler ger i ”Bevisrätten och de extraordinära rättsmedlen” ett definitionsförslag:

*”En sakkunnig är [...] en person, som besitter någon särskild kunskap, vilken icke faller inom den allmänna bildningens eller livserfarenhetens område, och som i rättegång bidrager till utredningen genom uttalanden, stödda på nämnda kunskap”.*⁹

Läkare, psykologer och tekniker är exempel på yrkeskategorier som ofta anlitas som sakkunniga, men i princip kan alla typer av experter användas. Syftet med sakkunniginstitutet är att de sakkunniga ska bistå med en fackmannamässig kunskap som domaren saknar och som är av betydelse för viss bevisning.¹⁰ Sakkunniga delas in i domstolssakkunniga och partssakkunniga. Med förstnämnda avses en sakkunnig förordnad av rätten medan partssakkunnig anlitas av part.¹¹

Avsnitt 2.1.3 och 2.1.4 går ytterligare in på begreppen parts- och domstolssakkunniga, men dessförinnan skildras sakkunniginstitutets historiska bakgrund.

⁸ Edelstam 1991, s. 21.

⁹ Hassler 1960, s. 75.

¹⁰ Brun, Diesen och Olsson 2000, s. 285.

¹¹ Edelstam 1991, s. 22f.

2.1.2 Sakkunnigbevisets historia

I jämförelse med andra bevismedel går sakkunnigbeviset inte långt tillbaka i tiden. Det finns fler faktorer som kan ha bidragit till bevismedlets korta historia. En av dessa är det faktum att medicinen, rättsmedicinen, utvecklades först vid 1600talets mitt. Dessförinnan fanns det helt enkelt ingen kvalificerad sakkunskap att tillgå. Under denna tid ansågs ofta, att domaren själv skulle ha tillräckliga specialkunskaper för att kunna avgöra målet.¹²

Under industrialismen utvecklades vetenskaperna i sådan utsträckning att det inte längre var möjligt för rätten att bemästra alla frågor som kunde uppkomma under en rättegång. Fram till mitten av 1800-talet fanns ett flertal specialdomstolar där ledamöternas specifika kunskaper till viss del ansågs kunna tillgodose behoven av expertis. Dessa domstolar kan ha hindrat uppfattningen om sakkunniginstitutet som ett särskilt bevismedel. Användes experter i rättegång var det i egenskap av vittne och inte sakkunnig.¹³ Under 1800-talet framlades dock olika lagförslag som gav begreppet sakkunnig en särskild och avgränsad betydelse. Den första lagen rörande sakkunnigbevisning trädde i kraft 1935 och var då tänkt gälla provisoriskt i väntan på en processreform.¹⁴

Genom historien har begreppet sakkunnig uppfattats på olika sätt. Den framträdande meningen har varit att se institutet som ett särskilt bevismedel. Ytterligare en inställning har varit att se den sakkunniga som domarens biträde eller medhjälpare, inte hänförd till bevismedlen överhuvudtaget. Slutligen har en uppfattning varit att sakkunniginstitutet är av sammansatt karaktär. Det har då skilts mellan sakkunnig som bevismedel och sakkunnig som domarens biträde.¹⁵

¹² Edelstam 1991, s. 35f.

¹³ Edelstam 1991, s. 36.

¹⁴ Edelstam 1991, s. 69f.

¹⁵ Edelstam 1991, s. 71f.

2.1.3 Domstolssakkunnig

Förutsättningarna för rättens förordande av domstolssakkunnig återfinns i 40 kap. 1 § RB. För det första ska det i målet finnas en fråga som kräver särskild fackkunskap för att kunna besvaras. Fackkunskap torde här vara detsamma som sakkunskap, vilken endast experter och specialister innehar. För det andra krävs att det är ”nödigt” att anlita en sakkunnig. Betydelsen av begreppet ”nödigt” är omdiskuterat, dock behöver inte ordet vara en synonym till nödvändigt, utan kan även vara av betydelsen behövt och erforderligt.¹⁶ Enligt 40 kap. 2 § RB ska domstolssakkunniga vara opartiska och enligt 40 kap. 3 § RB ska parterna få yttra sig om förordnandet. Domstolssakkunnig ska avlägga en särskild sakkunniged och avges uppsåtligt ett falskt uttalande kan åtal för osant, alternativt grovt osant, intygande ske.¹⁷ Jämför 40 kap. 9 § RB och 15 kap. 11 § brottsbalken (BrB).

Rätten får utse sakkunnig ex officio i brottmål som hör under allmänt åtal och i indispositiva tvistemål, vilket framkommer av 35 kap. 6 § RB. I och med en lagändring 2008 begränsades möjligheten för domstolen att självmant förordna om sakkunnig i dispositiva tvistemål och brottmål som inte hör under allmänt åtal. Finner rätten att det krävs ett sakkunnigutlåtande i ett sådant mål är den hänvisad till att föreslå detta för parterna. Parterna har alltid, i alla måltyper, möjlighet att begära domstolssakkunnig.¹⁸ Som skäl till ändringen anges i propositionen kostnadsaspekten för den part som tvingas stå för rättegångskostnaderna och att den tidigare regleringen var svår att förena med rättens opartiskhet.¹⁹

2.1.4 Partssakkunnig

I 40 kap. 19 § RB återfinns regler om partssakkunnig. Av paragrafen framgår att det endast är 40 kap. 7 och 8 §§ RB som är gemensamma för domstols- och partssakkunnig. I övrigt ska reglerna om vittnen tillämpas för

¹⁶ Edelstam 1991, s. 239ff och *Nödig*, Svenska akademins ordbok.

¹⁷ Edelstam 1991, s. 324f.

¹⁸ Prop. 2004/05:131 s. 230f.

¹⁹ Prop. 2004/05:131 s. 154.

partssakkunnig. Exempelvis avlägger partssakkunnig vittnesed enligt 36 kap. RB, sker brott mot denna kan det bli aktuellt med åtal för mened, jämför 15 kap. 1 § BrB. Dessutom finns det inte några jävsregler för partssakkunnig, i likhet med vittnen.²⁰ Till skillnad från reglerna för domstolssakkunnig saknas kvalifikationskrav för partssakkunnig helt i RB, dock kan sådana finnas i speciella lagar eller förordningar.²¹

2.1.5 Sakkunniga vittnen

Ett vittnes funktion är inskränkt till en redogörelse av fakta som iakttagits. Med fakta menas bland annat sådana omständigheter som vem som helst skulle kunna bevittna, exempelvis att vittnet ”såg att personen höll i en pistol”. Vissa observationer kräver dock en viss nivå av sakkunskap och de som hörs om sådana ska, enligt Edelstam, betecknas som ”sakkunniga vittnen”. Begreppet sakkunnigt vittne brukar syfta på en expert, som hörs som vittne på grund av de iakttagelser denne kunnat göra med anledning av sin sakkunskap.²²

2.1.6 Medicinsk sakkunskap

Det är inte sällan läkare och andra medicinska experter blir anlitade som sakkunniga. Exempelvis kan en rättsläkares slutsatser från ett obduktionsresultat, ett yttrande från socialstyrelsen angående en läkares uttalanden eller en rättspsykiaters utlåtande om en undersökning ses som expertkunskap vid en rättegång.²³

²⁰ Edelstam 1991, s. 266.

²¹ Edelstam 1991, s. 270.

²² Edelstam 1991, s. 190f.

²³ Edelstam 1991, s. 498.

3 Prövning av sakkunnigbevisning

3.1 Bevisvärdering

3.1.1 Bevisvärdering i allmänhet

35 kap. RB innehåller regler om bevisning i allmänhet. I 35 kap. 1 § RB återfinns principen om fri bevisprövning, vilken omfattar principerna om fri bevisföring och fri bevisvärdering.²⁴ Med bevisvärdering menas att domaren bildar sig en uppfattning om styrkan hos den bevisning som lagts fram i ett mål. Denna värdering är nödvändig för att rätten ska kunna ta ställning till om beviskravet är uppfyllt. Att bevisvärderingen är fri innebär att domaren vid värderingen inte är bunden av några legala regler.²⁵ Friheten vid bevisvärderingen innebär dock inte att domare får grunda avgöranden på en egen, rent subjektiv, uppfattning. Beslutet hur bevis ska värderas ska vara objektivt grundat och stödjas på skäl som kan godtas av ”andra förståndiga personer”.²⁶ Av 35 kap. 6 § RB framgår att det främst ankommer på parterna att sörja för bevisningen.

Då rätten värderar bevis finns i princip ett krav på att den ska använda så kallade erfarenhetssatser. En erfarenhetssats är ett påstående om ett samband mellan två företeelser, där påståendet är allmänt gällande för dessa händelser. En utsaga om att ett ämne (A) orsakar symptomen (B) hos en människa är exempel på en erfarenhetssats. Det har då genom vetenskapliga undersökningar konstaterats att det finns ett samband mellan A och B. Det finns två typer av erfarenhetssatser, allmänt kända och särskilda. De förstnämnda behöver inte bevisas, domaren kan använda sitt individuella vetande och döma som om dessa gäller generellt. Särskilda erfarenhetssatser är inte allmänt kända, ett exempel på en särskild erfarenhetssats är sakkunskap. Den särskilda erfarenhetssatsen ska användas som bevisning,

²⁴ Borgström: Rättegångsbalken, (1 juli 2013, Karnov), kommentaren till 35 kap. 1 § RB.

²⁵ Ekelöf, Edelstam och Heuman 2009, s. 160.

²⁶ SOU 1938:44 s. 377f.

vilket gör att det kan vara av vikt att undersöka vilket vetenskapligt värde den innehar.²⁷

3.1.2 Värdering av sakkunnigbevisning

3.1.2.1 Allmänt

Vad gäller sakkunnigbevisning och bevisvärdering är det i viss mån möjligt att skilja mellan bevisvärdering med hjälp av sakkunnigbevisning och värdering av själva sakkunnigbevisningen. Detta är dock ingen ”antingen eller” uppdelning då det krävs värdering av sakkunnigbeviset för att kunna använda det vid annan bevisvärdering. Värdering av sakkunnigbeviset kan således vara en del av bevisvärderingen i stort, en slags hjälp vid bedömningen av annan bevisning. Vidare kan en sakkunnig som gjort egna iakttagelser också användas som ett ”eget bevismedel”.²⁸

3.1.2.2 Bevisvärdering med hjälp av sakkunnigbevisning

Att använda en sakkunnig som hjälp vid bevisvärdering innebär att de erfarenhetssatser som denna tillför ett mål används vid värderingen av annan bevisning. Exempelvis kan en sakkunnig psykolog uttala sig om omständigheter som kan påverka ett barns utsagor då rätten ska bevisvärdera dessa.²⁹

När ett bevis kräver tolkning av en sakkunnig för att kunna värderas medför detta en risk att domaren accepterar dennas värdering som sin egen. Det bör emellertid beaktas att en sakkunnig oftast talar om en sannolikhet medan domarens uppgift är att bedöma vad som är sant i det enskilda fallet. En av de viktigaste grunderna i bevisrätten är att alla expertutlåtanden och sannolikhetstal måste ”avgeneraliseras” och värderas på basis av det unika fallets relevans.³⁰ Trots den fria bevisvärderingen blir rätten i praktiken, till

²⁷ Ekelöf, Edelstam och Heuman 2009, s. 281.

²⁸ Edelstam 1991, s. 378.

²⁹ Edelstam 1991, s. 378.

³⁰ Björkman m.fl. 1997, s. 61ff.

stor del, bunden av sakkunnigutlåtanden. Det har att göra med att rätten ofta har begränsade möjligheter att ta ställning till ett sakkunnigutlåtande på egen hand.³¹

3.1.2.3 Värdering av sakkunnigbevisning

Rätten är enligt principen om den fria bevisvärderingen inte bunden av anförd sakkunnigbevisning. Däremot är den förpliktad att göra en värdering av sakkunniges utlåtanden och måste således ta ställning till bland annat bevisvärdet av eventuella iakttagelser och erfarenhetssatsens styrka.³²

Avsnitt 3.2 och 3.3 nedan behandlar de metoder och riktlinjer som förespråkas och används vad gäller prövning av sakkunnigbevisning. Till att börja med undersöks i avsnitt 3.2 hur olika domstolar prövat sakkunnigbevisning, medan avsnitt 3.3 tar upp metoder som det talas för i doktrin.

3.2 Rättens prövning av sakkunnigbevisning i praktiken

3.2.1 NJA 1982 s. 421 – Anlitande av domstolssakkunnig m.m.

I detta fall yrkade en grupp patienter på skadestånd från en läkemedelstillverkare, då de ansåg att de skadats av ett så kallat kontrastmedel som använts vid röntgenundersökning. I målet åberopade båda parter omfattande bevisning av medicinsk natur, både skriftliga och muntliga utlåtanden framlades. Tingsrätten förordnade två domstolssakkunniga, vilka uttalade sig i samtliga instanser. Det framgick inte varför just dessa anlidades, valet motiveras endast med personernas titlar, en professor i neuroradiologi och en överläkare vid en neurologisk klinik.

³¹ Edelstam 1991, s. 379f.

³² Edelstam 1991, s. 379.

Domen inleds med en beskrivning av hur ryggraden hos en människa är uppbyggd samt hur den röntgenmetod som använts vanligen går till. Det anges inte vilken källa som använts till framställningen. De domstolssakkunniga och flera läkare menade att det mest sannolika var att skadorna uppkommit genom kontrastmedlet, vilket tingsrätten också kom fram till. Emellertid bifölls inte skadeståndsanspråken och därmed ogillades käromålet. Hovrätten menade att det inte bevisats med tillräcklig sannolikhet att kontrastmedlet orsakat skadorna och käromålet ogillades även där. Både tingsrätten och hovrätten gjorde en samlad bedömning av bevisningen som framlagts.

Samtliga instanser redovisade i domen för de medicinska utlåtanden som gjorts under rättegången, inklusive det material som experterna dragit slutsatser ifrån. Främst redogjordes de domstolssakkunnigas utlåtanden. När målet kom till HD fastställdes att det fanns brister i det statistiska underlag som de sakkunniga grundat sina ställningstaganden på. HD värderade således studierna som låg bakom slutsatserna och kom fram till att de inte var tillräckligt säkra och ogillade käromålet.

3.2.2 NJA 1992 s. 446 – Partiska partssakkunniga m.m.

I detta mål var en man åtalad för att ha utfört grovt sexuellt utnyttjande av underårig samt för grov våldtäkt vid upprepade tillfällen. Som bevisning förordnade åklagaren bland annat utlåtanden från en psykolog, som sakkunnig, och en läkare, som vittne. Psykologens uttalanden användes som hjälpmedel vid bedömningen av trovärdigheten hos vittnes- och målsägandeutsagor. Läkaren hade utfört en rättsmedicinsk undersökning av målsäganden och hördes om denna.

Tingsrätten gjorde en samlad bedömning av bevisningen i målet och kom fram till att målsägandens utsaga förtjänade större tilltro än den tilltalades,

som dömdes för de åtalade gärningarna. I domen redovisade tingsrätten den sakkunniges och läkarens titel och underlag till deras utlåtanden, vidare bifogades ett psykologutlåtande till domen. I hovrätten förordnades en docent i rättspsykologi som domstolssakkunnig, ett val som inte motiverades förutom med dennes titel. Hovrätten fäste vikt vid den domstolssakkunniges utlåtanden, som innebar att målsägandens berättelse inte var trovärdig, samt den tilltalades berättelse. Den tilltalade dömdes för de handlingar denne erkänt, bland annat grovt sexuellt utnyttjande av underårig.

HD gick i målet emot vad den domstolssakkunnige angett om trovärdigheten och dömde den tilltalade på samtliga åtalpunkter. HD fann således målsägandens uttalanden samt den partssakkunniges och överläkarens utlåtanden mer trovärdiga än den domstolssakkunnige.

HD gjorde också en mer allmän redogörelse angående sakkunnigbevisning, där det fastställdes att domstolarna i varje enskilt fall måste pröva om det finns ett behov av ett sakkunnigförordnande. För att undvika partiskhet bör det enligt HD, så långt som möjligt, vara domstolen och inte parterna som utser sakkunniga. Hänsyn måste alltid tas till risken för att en sakkunnig, eventuellt omedvetet, identifierar sig med någon av parterna. Vidare kan domstolarna, enligt HD, inte okritiskt utgå ifrån vad som sägs av anlitade experter och att rätten ska vid värdering av expertutlåtanden inte heller förutsätta att det är fråga om tillämpning av en exakt vetenskap.³³

3.2.3 NJA 2001 s. 657 – Sakkunnigs skäl och kompetens viktiga bedömningsgrunder

Fallet rör en försäkringstagare som ansåg sig ha utvecklat kroniska ryggbesvär efter en olyckshändelse. Försäkringsbolaget, svaranden, menade att besvärerna funnits redan innan olyckan. Rätten har tagit ställning till

³³ Det bör observeras att detta mål främst handlar om psykologiska utlåtanden. För vidare läsning se exempelvis NJA 1991 s. 83 och NJA 2009 s. 447.

bedömningar försäkringsbolagets läkare och läkaren som behandlat försäkringstagaren gjort.

Både tingsrätten och hovrätten tog ställning till materialet de olika läkarna dragit sina slutsatser ifrån. Försäkringsbolagets läkare baserade sina uttalanden på erfarenhet men endast med skriftligt material, framförallt journalanteckningar, som underlag. Den andra läkaren hade gjort ett flertal undersökningar av kändanden, vilka främst blev dennes underlag. Tingsrätten och hovrätten ansåg att försäkringsläkarens utlåtanden var av mer generell karaktär då denne endast använde skriftligt material. Den undersökande läkarens utlåtanden gavs ett högre bevisvärde och båda instanser dömde till kändandens fördel.

HD betraktade journalanteckningarna som ett bra underlag att dra slutsatser ifrån, dock ansågs även att anteckningarna medför en osäkerhet, då något kan ha missuppfattats när de skrivits. Det faktum att endast den ena läkaren träffat patienten behöver enligt HD inte ge dennes utlåtanden högre bevisvärde. Däremot ansåg HD att det är naturligt att fästa vikt vid en medicinskt sakkunnigs bedömning, om personen i fråga har en speciell kompetens inom det aktuella området. Emellertid angavs att det ytterst avgörande för bevisvärdet är de skäl som den sakkunnige åberopat för sina slutsatser. Att sakkunnig alltid ska ange de omständigheter och skäl denne grundar sitt utlåtande på framgår av 40 kap. 7 § RB. HD biföll käromålet, efter en redogörelse för båda sakkunnigas slutsatser och skäl samt en egen prövning av materialet.³⁴

3.2.4 NJA 2004 s. 702 – Ytterligare viktiga bedömningsgrunder

Den tilltalade åtalades för att ha knivhuggit dåvarande svenska utrikesministern med följd att hon åsamkades så allvarliga skador att hon

³⁴ Se exempelvis RH 2010:30 för vidare läsning om sakkunnigs kompetens och underlag.

senare avled. Fråga i målet var bland annat om den tilltalade skulle anses lida av en allvarlig psykisk störning.

Tingsrätten prövade den enda utredningen som fanns tillgänglig, ett rättspsykiatriskt utlåtande. Det framkom i detta att den tilltalade inte led av en allvarlig psykisk störning, vilket även tingsrätten ansåg. Hovrätten begärde ett yttrande från Rättsliga rådet angående utlåtandet. Utlåtandena ställdes emot varandra och hovrätten gav slutligen företräde till Rättsliga rådets yttrande, vilket innebar att den tilltalade led av en allvarlig psykisk sjukdom. Hovrätten kontrollerade även förarbetena till 1991 års lagstiftning om rättspsykiatrisk vård, och undersökte vad som menas med begreppet allvarlig psykisk störning.

HD konstaterade inledningsvis att det är rätten som ska bedöma om det finns behov av rättspsykiatrisk vård. Dock visade HD att den prövningen är begränsad (genom en hänvisning till NJA 1998 s. 162), då domstolen bör kunna utgå ifrån att ett tidigare beslut att ta in en patient för psykiatrisk, rättspsykiatrisk vård är gjort ”med rätta”.

HD angav även att rätten måste fästa stor vikt vid innehållet i utlåtanden som gjorts över en rättspsykiatrisk undersökning. Sådana uttalanden är dock till sin natur sakkunnigutlåtanden, vilka kan bemötas. Förekommer olika slutsatser hos sakkunniga måste rätten bedöma och pröva dem mot varandra, men domstolen ska inte självständigt sätta en diagnos eller göra en medicinsk bedömning. Sammanfattningsvis slog HD fast att domstolen måste göra en prövning av den utredning som läggs fram i målet och bilda en egen uppfattning. HD presenterade även olika omständigheter som ska anses påverka bevisvärdet av ett utlåtande. Sakkunskapen hos personer som yttrar sig, underlaget de använt sig av, förutsättningarna för observationerna samt hur de bedömningar som gjorts redovisats, ska ha sådant inflytande.

HD tog bland annat hänsyn till de sakkunnigas kompetens och skälen de hade för sina slutsatser och utlåtandena bedömdes var för sig. Efter

prövningen beslutade HD att den tilltalade inte led av en allvarlig psykisk störning.

3.3 Förespråkade metoder för prövning av sakkunnigbevisning

3.3.1 Uppställning av kvalifikationskrav

Är en sakkunnig allmänt känd och har mångårig erfarenhet kan det påverka bevisvärdet av dennes uttalanden i en rättegång.³⁵ Edelstam menar att om bristande kvalifikationer hos sakkunnig förblir okända för rätten kan det resultera i en bevisvärdering som utgår ifrån felaktig eller bristfällig kunskap, varför exempelvis erfarenhet borde värderas högt.³⁶ Edelstam anser vidare att det borde ställas ett kvalifikationskrav för rollen som sakkunnig, både för parts- och domstolssakkunnig. En viss förhandsprövning bör därmed ske vad gäller sakkunnigs kunskap och visar den sig vara bristande, ska experten inte kallas. Edelstam ser det som omöjligt att fastställa en exakt nivå för kvalifikationskravet men menar att vissa kriterier kan uppställas, exempelvis ska sakkunskapen överensstämma med det som allmänt sett ses som expertis. En läkare bör därmed ha specialistkompetens inom det berörda området för att kunna höras som sakkunnig.³⁷ Vid kvalifikationsprövningen bör vikt ges åt både särskild erfarenhet och speciell utbildning inom verksamhetsområdet.³⁸

3.3.2 Förordnande om domstolssakkunnig

Det förespråkas i doktrin att domstolssakkunnig ska tillmätas ett högre bevisvärde än partssakkunnig, på grund av att dessas utlåtanden anses vara mer objektiva. Det krävs ofta sakkunskaper för att kunna värdera en experts iakttagelser och erfarenhetssatser. Om rätten inte innehar den sakkunskapen

³⁵ NJA 1984 s. 447.

³⁶ Edelstam 1991, s. 270f.

³⁷ Edelstam 1991, s. 270ff och s. 396.

³⁸ Gärde m.fl. 1949, s. 544.

i ett mål där partssakkunnig har uttalat sig kan den, om det rör sig om ett brottmål eller indispositivt tvistemål, förordna om en domstolssakkunnig som hjälp.³⁹

Förarbetena till RB anger att det är särskilt lämpligt att förordna om domstolssakkunnig om de av parterna åberopade sakkunniga kommit till olika resultat i sina utlåtanden.⁴⁰ Enligt Hassler finns ytterligare en situation då det är extra påkallat att ex officio förordna om domstolssakkunnig, då en partssakkunnig framstår som mindre tillförlitlig.⁴¹

Det finns i debatten ett motstånd till rättens möjlighet att komplettera utredningen. Kritiken grundas på att domstolens undersökning kan leda till tidsförlust vilket medför en högre kostnad och lägre effektivitet.⁴²

3.3.3 Egen granskning av vetenskapen

Olle Ekstedt menar att det krävs ett kunskapslyft i domarkåren och att det borde skapas ett fristående utbildningsinstitut, en domarakademi.

Vilseledande sakkunnigutredningar skulle då kunna genomskådas med hjälp av de bättre kunskaperna hos domarna och även ”partiska” partssakkunniga, alltså falsk bevisning, kan uppdagas.⁴³

Roberth Nordh uttrycker att det är vanligt domstolar accepterar innehållet i sakkunnigutlåtanden utan att genomföra en kritisk granskning. Denne menar att rätten borde kontrollera hållbarheten i de slutsatser och erfarenhetssatser som framförts av experten. Ju mer allmänt accepterade dessa erfarenhetssatser är inom vetenskapen, desto större anledning har rätten att se dem som godtagbara. Domstolen ska även utreda om det finns omständigheter som styrker eller försvagar den sakkunniges resonemang.⁴⁴

³⁹ Ekelöf, Edelstam och Heuman 2009, s. 284f och Hassler 1960, s. 75.

⁴⁰ SOU 1938:44 s. 420.

⁴¹ Hassler 1960 s. 76.

⁴² Ekstedt 2013.

⁴³ Ekstedt 2013.

⁴⁴ Nordh 2013, s. 91ff.

4 Problem vid rättens prövning av sakkunnigbevisning

4.1 Juridik och medicin

Då en medicinskt sakkunnig uttalar sig i en rättegång och rätten ska värdera uttalandet möts två vetenskaper. I detta möte uppstår ofta ett klassiskt problem vilket innebär att experter inom olika områden har svårt att kommunicera med varandra.⁴⁵ Det uppstår en ”kulturkrock” mellan de två, mycket skilda, vetenskaperna och kritik ges från båda hållen. Exempelvis anmärks det på att läkare skriver rättsintyg på ett sätt som är svårbegripligt för en domare.⁴⁶

I artikeln *vård på laga villkor* i Läkartidningen argumenteras det för att det är dialogen mellan juridik och medicin som måste bli bättre. Det krävs en kontinuerlig kommunikation mellan yrkesgrupperna, inte minst för att både medicinsk och juridisk praxis förändras över tid.⁴⁷ Torbjörn Tännsjö menar att det är politikernas uppgift att se till att juristerna respekterar och inte motarbetar en god medicinsk sedvänja. Dödssjuka patienter kommer annars inte kunna förlita sig på att få dö utan onödiga plågor, skriver Tännsjö avslutningsvis.⁴⁸

4.2 Förhållandet till vittnesbeviset

Gränsdragningsproblematik kan i vissa situationer uppstå vad gäller sakkunnig- och vittnesbevisning.⁴⁹ Beroende på om en person ska ses som vittne eller sakkunnig tillämpas olika regelkomplex (36 kap/40 kap RB), vilket är anledningen till att gränsdragningen överhuvudtaget blir ett problem. Den största skillnaden råder mellan domstolssakkunnig och vittne,

⁴⁵ Scharnberg 1997, s. 394.

⁴⁶ Mårtensson 2002, s. 869.

⁴⁷ Lövtrup 2010, s. 886ff.

⁴⁸ Tännsjö 2011.

⁴⁹ Edelstam 1991, s. 185.

vad gäller partssakkunnig och vittne är de flesta regler gemensamma.⁵⁰ Att partssakkunnigreglerna är hänvisade till vittnesreglerna medför dock inte att den partssakkunnige är ett vittne. Den som ska höras som partssakkunnig ska således inte kallas som ”expertvittne”, ”sakkunnigt vittne” eller liknande.⁵¹ Varken praxis eller förarbeten ger enligt Edelstam någon vägledning till problematiken, praxis kan till och med anses vara vilseledande då begreppen i vissa fall blandats ihop.⁵²

4.3 Partiska partssakkunniga

Redan i Kungl. Maj:ts proposition 1934:124 uttalades att partssakkunniga ofta är påverkade av den de företräder och därmed uttalar sig till fördel för denna.⁵³ Förslaget ställde upp krav på en omgående ändring för att lösa problemet med partiskhet, vilket dock inte blev verklighet då detta dilemma debatteras än idag. Exempelvis skrev Olle Ekstedt att det förekommer att sakkunniga blir ”köpta” och under rättegång levererar fakta som gynnar den part som åberopat dem.⁵⁴ Per E Samuelson menar att det nästan alltid är möjligt att hitta experter med motsatta åsikter och att en advokat gör rätt i att anlita en sakkunnig som kan motbevisa vad den andra sidans expert uttalat. Det är av naturliga skäl svårt för advokater att veta om uttalanden av sakkunnig är riktiga, omstridda eller felaktiga vilket gör att det kan vara av vikt att förordna om en egen sakkunnig.⁵⁵

Hassler anser att det är uppenbart att domstolssakkunniga är mer opartiska än partssakkunniga och därmed bör tillmätas ett högre bevisvärde. Edelstam menar dock att detta inte ska tas för självklart och att styrkan i en sakkunnigs vetenskapliga argumentation också kan tala för eller emot ett högt bevisvärde. Detta medför att även om en domstolssakkunnig är ojävig

⁵⁰ Edelstam 1991, s. 185f.

⁵¹ Fitger m.fl.: Rättegångsbalken, (oktober 2013, Zeteo), kommentaren till 40 kap. 19 §.

⁵² Edelstam 1991, s. 194.

⁵³ Kungl. Maj:ts proposition 1934:124 s. 9 och s. 11.

⁵⁴ Ekstedt 2013.

⁵⁵ Samuelson 2008, s. 173.

kan styrkan i dennes resonemang vara lägre än en partssakkunnigs.⁵⁶

Det finns, som tidigare nämnts, inga regler i RB angående jäviga partssakkunniga vilket innebär att båda parter fritt kan välja den de anser mest passande.⁵⁷

Den eventuellt partiska sakkunnige visar också på ytterligare ett problem som kan uppstå vid prövningen, att det i ett mål kan förekomma fler sakkunniga med motstridiga utlåtanden och slutsatser. Detta är en svårighet som också nämns i förarbetena till RB.⁵⁸

4.4 Den komplicerade värderingen

Sakkunnigbeviset kännetecknas av att det ofta är baserat på vetenskapliga resonemang, som det inte är lätt för en lekman att ta ställning till och förstå. Edelstam menar att det verkar som att domstolarna i mycket begränsad omfattning går emot sakkunniga då de har problem att bestämma riktigheten i dessas utlåtanden.⁵⁹ Att rättens avsaknad av insikt i den sakkunniges område gör det svårt att kritiskt pröva värdet av uttalanden som denne ger angavs i ett betänkande redan 1926.⁶⁰

⁵⁶ Edelstam 1991, s. 267 och Hassler 1960, s. 75.

⁵⁷ Edelstam 1991, s. 267.

⁵⁸ SOU 1938:44, s. 420.

⁵⁹ Edelstam 1991, s. 268.

⁶⁰ SOU 1926:32 del II, s 292.

5 Rättssäkerhet

Uttrycket rättssäkerhet används ofta, både i den politiska och juridiska debatten. Ordet rättssäkerhet har ingen given definition utan används med många skilda betydelser.⁶¹ Begreppet har delats in i åtminstone två olika innebörder, den materiella och den formella. Med formell rättssäkerhet avses principen att lagen ska vara utformad så att dess tillämpning kan förutses och att medborgarna ska behandlas lika inför lagen. Med materiell rättssäkerhet menas kravet på att ”materiellt” rättvisa resultat uppnås i konkreta tillämpningsfall.⁶²

Åke Frändberg menar att det finns tre nödvändiga villkor för att rättssäkerhet ska råda. För det första ska det finnas adekvata och klara regler och för det andra måste reglerna finnas tillgängliga. Det sista kravet innebär att det ska gå att lita på att det blir som reglerna utsäger, de rättstillämpande organen måste således korrekt och lojalt tillämpa de regler som finns.⁶³

Svensk rätt utfäster garantier för individens rättsäkerhet, vilka återfinns i grundlagsstiftning, lagstiftning, internationella konventioner och rättsliga principer.⁶⁴ En grundläggande princip är legalitetsprincipen⁶⁵ vilken innebär att det måste finnas rättsligt stöd för att ansvar ska kunna utdömas för brottslig handling. Principen innefattar även krav på att lagen ska vara tydlig och inte tillåta en godtycklig tillämpning. Ytterligare regler som syftar till att garantera en rättssäker process är exempelvis rättighetskatalogen i 2 kap. RF, de utbildnings- och behörighetskrav som finns för domare samt offentlighetsprincipen. Vidare fastställs i RB formen för hur en process ska gå till, som exempel finns regeln att en dom ska vara skriftlig och innehålla vad som är bevisat i målet.⁶⁶

⁶¹ Frändberg 2000, s. 269ff.

⁶² Justitiekanslerns rapport 2006, s. 24.

⁶³ Frändberg 2000, s. 274f.

⁶⁴ Det finns inte utrymme att beskriva alla dessa regler, se Justitiekanslerns rapport 2006, s. 30-38 för vidare läsning.

⁶⁵ Legalitetsprincipen återfinns exempelvis i 1 kap. 1 § regeringsformen (RF) och 2 kap. 10 § RF.

⁶⁶ Justitiekanslerns rapport 2006, s. 30ff.

6 Analys

6.1 Inledning

För att ytterligare undersöka rättens prövning av medicinsk sakkunnigbevisning och utreda om denna prövning når upp till de högt ställda krav som finns på rättssäkerhet kommer frågeställningarna från inledningen besvaras i detta avsnitt.

Det kan inledningsvis konstateras att det inte är möjligt att beskriva *hur* rätten prövar medicinsk sakkunnigbevisning. Prövningen sker på olika sätt beroende på domstol, instans, rättsområde samt omständigheterna i det enskilda fallet. Däremot har undersökningen visat att det finns fler förespråkade metoder för prövningen i doktrin och artiklar samt riktlinjer från HD. Det har även framkommit att olika problem kan uppstå vid bedömningen, exempelvis att partssakkunniga identifierar sig med parten som kallat dem. Både metoder och problem med prövningen diskuteras vidare nedan.

6.2 Riktlinjer och metoder

6.2.1 HD:s uppmaning till prövning

HD uppmanar till prövning av sakkunnigbevisning i majoriteten av de fall som uppsatsen har redovisat.⁶⁷ Det har bland annat framkommit att rätten ska göra en prövning av den utredning som läggs fram i målet och bilda en egen uppfattning. Dessutom torde det kunna utläsas att HD menar att om sakkunniga drar olika slutsatser, ska dessa prövas mot varandra. Det kan, trots uppmaningarna, konstateras att det främst är HD och inte underrätterna som gör en noggrann granskning. Eller åtminstone redovisar för en sådan i domskälen.

⁶⁷ Exempelvis NJA 1982 s. 421, NJA 2001 s. 657 och NJA 2004 s. 702.

För att öka förutsebarheten och förbättra enhetligheten i praxis borde domstolarna tydliggöra sina värderingar. Det förekommer att rätten anger att det ”gjorts en samlad bedömning av bevisningen i målet”. Formuleringen lämnar ofta vad som bedömts och vilket värde som har givits till vilket bevis ovisst. Tydligt författade domar bidrar till en ökad förståelse hos allmänheten och gör det även lättare för en part som vill överklaga att veta vad den ska lägga fokus på i nästa instans.

6.2.2 Domstolssakkunnig

Förordande av domstolssakkunnig är en metod som förespråkas i både praxis och doktrin. Metoden borde kunna vara en lösning på flera av problemen som uppmärksammats i uppsatsen. Exempelvis kan en domstolssakkunnig anlitas om rätten misstänker att en partssakkunnig är partisk. Domstolen får då, med större sannolikhet, ett objektivt och sant utlåtande. Vidare kan det hävdas att rätten i vissa fall själv måste ta på sig rollen som sakkunnig. Exempel på en sådan situation är när sakkunniga i ett mål kommit till olika slutsatser. Förordnas istället en domstolssakkunnig kan rätten med hjälp av denna bedöma vem som gjort den korrekta bedömningen. Slutligen kan användningen av domstolssakkunnig i vissa fall leda till minskade kostnader. Istället för att två partssakkunniga och en domstolssakkunnig utlåter sig i ett mål torde det ofta kunna räcka att endast använda en domstolssakkunnig. Speciellt med tanke på att det hävdas att partssakkunniga ofta blir ”köpta” av respektive part.

Det har framgått att rätten sällan argumenterar för varför de väljer att anlita domstolssakkunnig eller vem de utser, med undantag för titlar, som ofta redovisas i domarna. Då domstolen endast har möjlighet att anlita domstolssakkunnig om det är ”nödigt” och finns en fråga i målet som kräver särskild fackkunskap för att kunna besvaras, torde det rimligen kunna krävas viss motivering.

6.2.3 Rättens egen granskning

Betydelsen av rättens egen granskning av vetenskapen har inte uppmärksamrats i den praxis som redovisats. Dock torde det kunna utläsas att prövning förekommer, exempelvis med tanke på den beskrivning som görs av röntgenundersökning i ett av fallen.

Som framhålls i doktrin borde granskning av vetenskapen vara en framgångsrik metod vid värdering av medicinsk sakkunnigbevisning. Är rätten någorlunda insatt i ämnet den sakkunnige ska uttala sig om, är den antagligen mindre benägen att acceptera hela utlåtandet och istället kritiskt kontrollera det. Vidare kan domstolen genom den egna kunskapen, öka sannolikheten för att kunna avgöra om en sakkunnig är partisk eller vilket av två utlåtanden som är det ”sanna”, om sakkunniga kommit fram till olika slutsatser. Slutligen är metoden ett sätt att minska avståndet till den sakkunniges kunskap och därmed minska svårighetsgraden av värderingen.

6.2.4 Egenskaper och omständigheter som påverkar utlåtandets bevisvärde

HD har framhållit olika egenskaper hos medicinskt sakkunniga som ska påverka bevisvärdet av deras utlåtanden. Exempelvis har det framgått att expertens kompetens ska vara av betydelse vid värderingen samt att skälen som denne angivit för sina slutsatser ska vara ytterst avgörande vid värderingen. Vidare har det framkommit att även det underlag som experten utgått ifrån ska vara relevant för bevisvärdet. I doktrin går argumentationen ett steg längre än att ge hög kompetens högt bevisvärde och det ges förslag på en uppställning av kvalifikationskrav för alla sakkunniga i processen.⁶⁸

Att den sakkunniges kompetens får betydelse vid bevisvärderingen är skäligt då sannolikheten för att domar avkunnas på felaktiga grunder borde

⁶⁸ I NJA 2001 s. 657 rör uttalandena rör medicinskt sakkunniga i försäkringsmål och i 2004 s. 702 rör det psykologiskt sakkunniga, dock borde resonemanget gälla sakkunniga generellt.

minska om kunskapsnivån är hög. Även om det i första hand är parterna som ska svara för bevisningen bör en "lägsta nivå" för alla medicinskt sakkunniga kunna uppställas från rättens sida. En redovisning av utbildning och erfarenhet inom det aktuella området skulle rimligen kunna begäras. Det är också befogat att skälen till en sakkunnigs utlåtande påverkar bevisvärdet. Detta då det är sannolikt att rättens förståelse för det som beskrivs ökar i och med motiveringen. Precis som är fallet med en hög kunskap borde ett bra underlag och goda skäl från den sakkunniga öka chansen för att utlåtandet är riktigt. Slutligen förefaller det rimligt att rätten inte alltid ger en viss omständighet eller egenskap högst bevisvärde utan bedömer utlåtanden med beaktande av förhållandet i det enskilda fallet. Med tanke på den fria bevisvärderingen måste HD:s argumentation fungera som riktlinjer och inget annat.

6.3 Rättssäkerhet

För att prövningen av medicinsk sakkunnigbevisning ska vara rättssäker krävs att de regler som finns är utformade på ett sätt som gör att tillämpningen kan förutses. RB:s bestämmelser om bevisprövning är allmänt hållna, vilket är naturligt med tanke på att prövningen ska vara "fri". Det som framgår av reglerna och därmed kan förutses vid tillämpningen, är att det vid process kommer att göras en prövning av sakkunnigbevisning och därmed även en värdering av denna. Som förarbetena till RB anger måste dock bevis värderas på ett objektivt sätt och stödjas på skäl som kan godtas av förståndiga personer. Även legalitetsprincipen medför att lagen inte får tillåta en godtycklig tillämpning. Således uppstår ett problem då bevisprövningen ska vara fri men samtidigt välgrundad och inte godtycklig. Som märkts ovan saknas det ett mönster i hur domstolarna utför granskningen av medicinsk sakkunnigbevisning, hur den framställs i domarna och hur värderingen går till.

De metoder och riktlinjer som finns måste också tas med i bedömningen om prövningen är rättssäker. Rimligen borde användning av dessa medföra att

rättens prövning, och även praxis i stort, blir mer enhetlig och förutsebar. Sakkunniginstitutet ska underlätta en komplicerad bedömning, men är värderingen av själva sakkunnigutlåtandet lika avancerat som det övriga målet, är det positivt att det finns hjälpmedel för rätten. Även här måste dock domstolen, för att prövningen ska kunna ses som rättssäker, motivera sina metoder och värderingar. Om alla domstolar, över- som underrätter, skulle använda och redovisa de metoder och riktlinjer som finns, borde rättstillämpningen bli så enhetlig som det är möjligt vad gäller sakkunnigbevisning. Således skulle de metoder och riktlinjer som finns vara tillräckliga för en enhetlig prövning, om de används.

Det kan och har argumenterats för att de olika metoderna medför högre kostnader och mindre effektiva processer. Det är oundvikligt att en process blir dyrare om det utförs en mer noggrann prövning, men frågan är hur hög kostnaden egentligen blir. Oriktiga och kanske även riktiga domar kommer antagligen överklagas i högre mån om inte domstolarna är tydliga, vilket kan leda till en ännu högre kostnad.

Sammanfattningsvis kan det konstateras att förutsättningarna för en rättssäker prövning av medicinsk sakkunnigbevisning finns. Dock finns det ett hot mot rättssäkerheten så länge inte var och en kan utläsa och bedöma om bevisningen i en dom var tillräcklig och därmed finns det utrymme för förbättring.

6.4 Avslutande reflektion

Som antyds i arbetes titel och bakgrund har denna undersökning gjorts med anledning av mitt engagemang för att bevisprövning alltid ska gå till och redovisas på ett godtagbart sätt. Det är inte acceptabelt att sakkunniga blir de nya domarna för att rätten inte förstår vad den dömer. Det är synnerligen inte acceptabelt om lekmän blir domare, för att det inte uppställs krav på vilka som får uppträda som sakkunniga. Det kan dock konstateras att rätten inte alltid dömer i enlighet med sakkunnigas utlåtanden och att det i fler fall

görs en noggrann prövning av sakkunnigbeviset som redovisas, vilket är positivt. Självklart är det inte fel att döma i enlighet med sakkunnigs utlåtande så länge det granskats väl. Det kan emellertid inte poängteras nog hur viktigt det är att rätten är tydlig med hur den har prövat och värderat sakkunnigutlåtanden. Även om det krävs en undersökning av fler rättsfall än vad som kunnat göras i detta arbete för att fastställa hur ”den genomsnittliga domen” redovisar prövning av medicinsk sakkunnigbevisning är konstaterandet att den inte alltid gör det tillräckligt. Utan en tydlig redovisning hotas prövningens rättssäkerhet. På sikt medför detta att individens rättssäkerhet i process också är hotad.

Slutligen har det märkts att två vetenskaper krockar i och med rättens prövning av medicinsk sakkunnigbevisning. Att båda vetenskaperna är levande med en ständigt föränderlig praxis gör att det inte är möjligt med hur långtgående metoder, riktlinjer, som helst. Det måste göras en bedömning i det enskilda fallet och rätten måste vara uppdaterad på ”det senaste” inom medicinen. Domstolen ska se till det juridiska inom prövningen och utföra detta på ett sådant sätt att risken minimeras för att ett felaktigt eller ofullständigt utlåtande ligger till grund för domslutet.

Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck

Propositioner

Kungl. Maj:ts proposition 1934:124 till riksdagen med förslag till lag om bevisning genom sakkunnig, m.m.

Regeringens proposition 2004/05:131 – En modernare rättegångsreformer av processen i allmän domstol

Statens offentliga utredningar

SOU 1926:32 del II – Processkommissionens betänkande angående rättegångsväsendets ombildning. Andra delen. Rättegången i brottmål

SOU 1938:44 – Förslag till rättegångsbalk

Övrigt

Justitiekanslern: *Felaktigt dömda- Rapport från JK:s rättssäkerhetsprojekt*, Elanders Gotab, Stockholm 2006

Litteratur

Björkman Johanna, Diesen Christian, Forssman Fredrik och Jonsson Peter: *Bevis. Värdering av erkännande, konfrontationer, DNA och andra enstaka bevis*, Norstedts Juridik, Stockholm 1997

Brun Hans, Diesen Christian och Olsson Thomas: *Bevispraxis. Bevis 5. svensk bevispraxis 1948-1999*, Norstedts Juridik, Stockholm 2000

Edelstam Henrik: *Sakkunnigbeviset: en studie rörande användningen av experter inom rättsväsendet*, Iustus förlag, Uppsala 1991

Ekelöf Per Olof, Edelstam Henrik och Heuman Lars: *Rättegång fjärde häftet*, upplaga 7, Norstedts Juridik, Stockholm 2009

Frändberg Åke: "Om rättssäkerhet". I *Juridisk tidskrift* 2000

Gärde Natanael, Engströmer Thore, Strandberg Tore och Söderlund Erik: *Nya rättegångsbalken jämte lagen om dess införande- med kommentarer*, P.A. Nordstedt & Söners förlag, Stockholm 1949

Hassler Åke: *Bevisrätten och de extraordinära rättsmedlen*, upplaga 6, Stockholms Högskolas Juridiska Förenings Förlag, Stockholm 1960

Nordh Robert: *Bevisrätt C- Bevisvärdering*, Iustus förlag, Uppsala 2013

Samuelson Per E: *Att förhöra ett vittne- en handbok i förhörsteknik*, upplaga 3, Thomson förlag, Stockholm 2008

Sandgren Claes: *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare- ämne material, metod och argumentation*, upplaga 2, Nordstedts Juridik, Stockholm 2007

Sandgren Claes: "Är rättsdogmatiken dogmatisk?". I *Tidsskrift för Rättsvetenskap* 2005

Scharnberg Max: "Bevisvärderingsfrågor: Juristers och psykologers svårigheter att förstå varandra" I: *Svensk Juristtidning* 1997

Elektroniska källor

Borgström Peter: Rättegångsbalken, (1 juli 2013, Karnov), kommentaren till 35 kap. 1 § RB. Hämtad den 3 april 2014 från:
http://juridik.karnovgroup.se.ludwig.lub.lu.se/document/527328/ele/SFS1942-0740_K35_P1?versid=146-1-2005

Ekstedt Olle: *Det behövs ett kunskapslyft och en riktig domarakademi*, publicerad 6 december 2013. Hämtad 20 april 2014 från:
<http://www.dagensjuridik.se/2013/12/det-behovs-ett-kunskapslyft-och-en-riktig-domarakademi>

Fitger Peter, Sörbom Monika, Eriksson Tobias, Hall Per, Palmkvist Ragnar och Renfors Cecilia: Rättegångsbalken, (oktober 2013, Zeteo), kommentaren till 40 kap., under rubriken Inledning. Hämtad den 24 april 2014 från:
<http://zeteo.nj.se.ludwig.lub.lu.se/docview?state=54744>

Fitger Peter, Sörbom Monika, Eriksson Tobias, Hall Per, Palmkvist Ragnar och Renfors Cecilia: Rättegångsbalken, (oktober 2013, Zeteo), kommentaren till 40 kap. 19 §. Hämtad den 22 maj 2014 från:
<http://zeteo.nj.se.ludwig.lub.lu.se/docview?state=57171>

Lövtrup Michael, *Vård på laga villkor*, publicerad 3 mars 2010. Hämtad den 20 april 2014 från:

<http://www.lakartidningen.se/Functions/OldArticleView.aspx?articleId=14117>

Mårtensson Fredrik: *Viktigt att kliva ur doktorsrollen om rättsintyget ska bli bra*, publicerad 2002, nr 9, volym 99 (publiceringsnummer framgår ej)

Hämtad den 20 april 2014 från:

<http://www.lakartidningen.se/OldPdfFiles/2002/24315.pdf>

Nödig, Svenska akademins ordbok, hämtad den 22 maj 2014 från:

<http://g3.spraakdata.gu.se/saob/>

Tännsjö Torbjörn, *Dråpfallet visar att praxis har hamnat i otakt med juridiken*, publicerad 7 september 2011. Hämtad den 20 april 2014 från:

<http://www.dagensmedicin.se/debatt/drapfallet-visar-att-praxis-har-hamnat-i-otakt-med-juridiken/>

Rättsfallsförteckning

Högsta domstolen

NJA 2013 s. 91

NJA 2009 s. 447

NJA 2004 s. 702

NJA 2001 s. 657

NJA 1998 s. 162

NJA 1992 s. 446

NJA 1991 s. 83

NJA 1984 s. 447

NJA 1982 s. 421

Hovrätt

RH 2010:30

Tingsrätt

Solna tingsrätt, mål B 1703-09, 2011-10-21